
РОЗВИТОК ПРИРОДОЗНАВСТВА В УКРАЇНІ І ШОРИ СТАРИХ СТЕРЕОТИПІВ

Павленко Ю.В., Руда О.П., Хорошева С.А., Храмов Ю.О. Природознавство в Україні до початку ХХ ст. в історичному, культурному та освітньому контекстах. — К.: Академперіодика, 2002. — 420 с.

Однією з прикмет українського сьогодення є розширення спектра досліджень національної наукової спадщини. Явище це закономірне, оскільки успішність державотворчого процесу вирішальною мірою залежить від освоєння надбань вітчизняної культури в усіх її проявах. Особлива роль належить тут сфері науки, яка визначає орієнтири майбутнього. Саме з цього погляду значний інтерес становить рецензоване видання.

Уже в назві монографії автори заявили про намір проаналізувати розвиток природознавства в Україні в історичному, культурному та освітньому контекстах. Такий підхід можна було б вважати новаторським, якби власне природознавство не загубилося остаточно у названих контекстах. Тому навіть прискіпливий читач з великими труднощами зможе простежити процес його розвитку в Україні до початку ХХ ст. Водночас усе викладене в книзі створює враження, що її автори доклали максимум зусиль до того, щоб позбавити українців праісторії, «омолодити», змістивши час їх виникнення, а природознавчі знання звести до чужих впливів. Так, у книзі безапеляційно стверджується, що саме з бурхливими подіями ХVІ ст. «маємо пов'язувати виникнення українського народу» (с. 43). Однак навіть у часи тоталітаризму для нього знаходилося місце в «колиці трьох братніх народів» — Київській Русі. Не вдаючись до дискусії щодо генези українства, все ж не можна не висловити подиву, що видання книги, яка пропагує такі «оригінальні» погляди, спонсорує Державний фонд фундаментальних досліджень України.

Що ж до накопичення природничих знань на терені нашої країни, то воно зведене у книзі до запозичень, що здійснювалися від найдавніших часів. У цьому контексті першою зринає постать Анахарсія — мислителя і винахідника з Подніпров'я. Автори книги спромоглися лише зазначити, що він був царевичем і мав змогу «залучитися до основ античного світогляду та форм його культури» (с. 17). Про те, що на Анахарсія посилалися Платон, Арістотель, Сенека та інші мислителі античності, немає навіть натяку. Очевидно, дослідники природознавства в Україні не знають, що Анахарсій вважався винахідником гончарного кола і якоря.

Що ж до скіфського періоду, то, нагадаємо, землеробство у Подністров'ї сягнуло тоді такого рівня, що пшеницю тут вирощували на експорт, зокрема в Грецію. А подніпровські хлібороби культивували коноплі, волокно і полотно, які своєю якістю дивували стародавніх греків, про що свідчить Геродот, докладно описуючи ці землі у V ст. до н. е. А така землеробська діяльність потребувала глибоких природничих знань та осілого господарювання. Чомусь ці аспекти природознавства випали з історичного, культурного та освітнього контекстів книги.

Автори монографії застерігають: «Не треба тільки змішувати народ з його предками та окремі елементи культури і світогляду останніх з ментально-культурною системою

народу» (с. 65). Тим часом майже всі вчені світу, не залежно від світоглядно-філософських орієнтацій, доводять, що кожне явище, подію чи факт потрібно розглядати в еволюційному процесі. Інакше неможливо пізнати їхню природу, біологічну і суспільну спадкоємність. Минуле завжди має своє продовження у сьогоденні і допомагає визначати орієнтири на майбутнє. Процес накопичення природничих знань не є винятком.

Однак автори книги замість шукати внутрішню логіку і мотивацію розвитку природознавства постійно дошукуються чужорідних чинників. Назвавши сприйняття праукраїнцями реалій довкілля архаїчним, язичницько-міфологічним, вони стверджують, що «поширення християнських та іудейських впливів ... мало сприяти духовній індивідуалізації свідомості мешканців Середнього Подніпров'я» (с. 66).

Акцент на зовнішніх впливах — прикметна риса даної книги. З невідомих причин дослідники розвитку українського природознавства не розповіли про багатьох вітчизняних вчених світової слави: мимохідь згадується Юрій Дрогобич (професор і ректор Болонського університету, автор знаменитого «Прогностикона»), Василь Каразін, якому належать майже 40 природознавчих винаходів. Нічого не сказано про природознавчі дослідження Миколи Гулака — члена Кирило-Мефодіївського братства. Так само вчинили автори і з Сергієм Подолинським, назвавши його громадівцем, але обминувши увагою його «дуже цінне відкриття» (слова Ф. Енгельса в листі до К. Маркса), суть якого полягає у здатності людської праці зберігати і нагромаджувати сонячну енергію. До того ж докторська дисертація Сергія Подолинського, присвячена шлунковим хворобам і захищена в 1876 р. у Бреслау, здобула європейське наукове визнання. У книзі навіть не згадано ім'я визначного українського фізика Івана Пулюя, знаменитого помолога Льва Смиренка та багатьох інших. Зате подається докладна інформація про мандрівних учених інших країн, які відвідували наші землі.

Очевидно, серед світоглядних течій, що їх охоплюють задекларовані у назві книги «контексти», особливу симпатію автори відчувають до марксизму. Уже в першому розділі вони широко використовують такі поняття, як «продуктивні сили», «виробничі відносини», «спосіб виробництва» та інші категорії марксистської теорії (с. 9). Нам розповідають, що «марксизмом в Україні палко захоплювалися і творчі натури», зокрема Леся Українка (с. 225). Втім, можна було б нагадати, що, ознайомившись із першим томом «Капіталу» Маркса, вона критично висловилася щодо його змісту і стилю викладу.

Багато світових здобутків вітчизняних природознавців належно не поціновані в книзі або й зовсім не згадані. Яскравим підтвердженням цього є останній розділ монографії, присвячений науковим товариствам, серед яких ні словом не сказано про відроджене в наш час Наукове товариство ім. Шевченка, яке було засноване у 1873 р. у Львові і на початку ХХ ст. по суті виконувало функції всеукраїнської академії наук. У складі Товариства успішно працювала природописна комісія, яка гідно представляла українське природознавство.

Таким чином, позитивно оцінюючи задум авторів книги монографічно висвітлити розвиток природознавства в Україні від давнини до початку ХХ ст., не можна не зазначити, що цей намір не вдалося реалізувати ні в історичному, ні в культурному, ні в освітньому контекстах, оскільки тлумачення історії з чужих українству позицій спричинило деформації у трактуванні еволюції природознавчого знання. Замість наукової істини викладено здогади зі значними упущеннями і перекрученнями. А там, де немає дослідницької правди, з'являється неправда. Хочеться вірити, що в разі повторного видання рецензованої монографії висловлені тут міркування будуть враховані.

**С. ЗЛУПКО,
доктор економічних наук,
професор (Львів)**